

Methodiekboek

OUDER begeleiding bij roldifferentiatie

Ouders helpen bij het invullen van de ouderrol
na plaatsing van hun kind in een pleeggezin

Gé Haans
Luk Robbroeckx
Joke Hoogeduin
Annemarie van Beem-Kloppers

Eerste druk 2004 (ISBN 978 90 6665 552 2)

Tweede ongewijzigde druk 2009 (ISBN 978 90 6665 552 2)

Derde herziene druk 2010

Methodiekboek

Ouderbegeleiding bij roldifferentiatie

Ouders helpen bij het invullen van de ouderrol na plaatsing van hun kind
in een pleeggezin

Gé Haans, Luk Robbroeckx, Joke Hoogeduin, Annemarie van Beem-Kloppers

ISBN 978 90 8850 129 6

NUR 752

© 2010 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 257, 1000 AG Amsterdam) te wenden.

Voorwoord

Dit methodieboek is het eindproduct van een driejarig onderzoeksproject, gevolgd door een klein jaar tekstbewerking.

In de vele jaren dat ik werkzaam ben geweest in de (gezins)voogdij en in de pleegzorg heb ik meerdere pleeggezinplaatsingen zien mislukken of, eufemistisch uitgedrukt, vroegtijdig zien beëindigen. Ik heb ook veel kinderen meerdere malen zien vastlopen in pleeggezinnen. Daarbij werd ik geraakt door de pijn of de schijnbare onverschilligheid die deze kinderen lieten zien. Ze deden me denken aan *Kinderen die haten*, de klassieker van Fritz Redl en David Wineman (1963). Kinderen die door een veelvoud aan breuken het vertrouwen in volwassenen hebben verloren en alleen nog maar op hun eigen kompas willen varen. Het is bekend dat veel van deze jongeren uiteindelijk geen ankerplaats meer vinden en gaan zwerven. Uitgezonderd dat sterke, onverwoestbare kind. In de jeugdzorg komen we nog te veel breuken tegen die littekens achterlaten in een kinderleven. Soms na een zoveelste overplaatsing vroeg ik me wel eens af of het middel niet erger was geworden dan de kwaal en of er wellicht sprake was van institutionele kindermishandeling. Elk kind heeft recht op continuïteit, op een veilige haven waar het kan ankeren.

Er is inmiddels wel onderzoek gedaan naar de reden van uitval van kinderen in de pleegzorg. De meeste onderzoeken wijzen in de richting van moeilijk, onhanteerbaar gedrag van de jeugdige, al dan niet als gevolg van gebrekkige hechtingsmogelijkheden. Daarbij wordt ook gewezen op het belang van een goede matching. Ogenschijnlijk is de analyse daarmee compleet, maar het is mijn ervaring dat achter dat nukkige gedrag van non-verbinding bij kinderen een diepere loyaliteit schuilgaat naar hun ouders. Een loyaliteit die overeenkomt met de onzichtbare loyaliteit zoals die is beschreven door Ivan Boszormenyi-Nagy. Voor een kind dat opgroeit in een pleeggezin is het belangrijk dat zijn ouders achter de pleeggezinplaatsing kunnen staan en dat het contact met de ouders, als oerbron, niet wordt verbroken. Vandaar dat wij in het onderzoeksproject op zoek zijn gegaan naar de factoren die van invloed zijn op de houding van de ouders ten opzichte van de pleeggezinplaatsing van hun zoon of dochter.

In maart 2000 is dit project van start gegaan als een samenwerkingsproject tussen de Katholieke Universiteit Nijmegen, sectie Orthopedagogiek, afdeling Gezin en Gedrag en de toenmalige Stichting Jeugdzorg Noord-Brabant, thans Bureau Jeugdzorg Noord-Brabant. Eind 2003 nam de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, afdeling SPH, het stokje over van Stichting Jeugdzorg en werd daarmee een nieuwe samenwerkingspartner.

In de eerste drie projectjaren werkten zes doctoraalstudenten mee aan de drie opeenvolgende deelprojecten. Marjan Verstraaten en Joyce Brummelman deden een dossier- en literatuuronderzoek en stelden mede op basis van een Delphi panel een zogenoemde topiclijst samen. Deze topiclijst werd gebruikt bij de diepte-interviews met veertig ouders in de peri-

ode oktober 2002 tot maart 2003. De gegevens uit deze interviews werden met behulp van Marsha Kleemans en Haitske Dijkstra verwerkt en zijn weergegeven in het verslag *Ik heb er vrede mee* (maart 2002). In november 2003 ten slotte verscheen de eindschrijft van Joke Hoogeduin en Annemarie van Beem-Kloppers *Begeleiding van rouw en roldifferentiatie bij verlies van opvoederschap*. Deze scriptie heeft de aanzet gegeven tot dit methodiekboek. Inmiddels is op basis van dit methodiekboek een post-HBO-cursus ontwikkeld op de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

In de afgelopen jaren zijn vele mensen betrokken geweest bij de totstandkoming van dit boek. Ouders, pleegouders, pleegkinderen en de (pleeg)ouderbegeleiders op de eerste plaats. Mijn speciale dank gaat uit naar mijn medeauteurs: Luk Robbroeckx van de Katholieke Universiteit Nijmegen voor zijn kritische commentaren en zijn brede visie op het gebied van de internationale pleegzorg, Joke Hoogeduin voor haar nimmer aflatende bezieling en Annemarie van Beem-Kloppers voor haar uithoudingsvermogen.

Dank aan de leden van de begeleidingscommissie van dit project voor al de wijze aanbevelingen: Petra Bastiaensen, Monique Bottema, Lois van Beynum, Mia Langens en Jan Dankers.

Dank aan Netty Leenders, pleegouder en docent aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, afdeling SPH, die het cursusmateriaal ontwikkelde en ons verrijkte met kritische commentaren. Dank aan Frans van Olmen voor het doornemen van de teksten.

Dank ook aan de geïnterviewde ouders, aan medewerkers van de voormalige Stichting Jeugdzorg Noord-Brabant, medewerkers van de William Schrikkerstichting, afdeling jeugdbescherming, aan Tactus, instelling voor verslavingszorg, afdeling preventie en aan Pactum, afdeling pleegzorg, voor hun medewerking aan het onderzoeksproject.

En dank ten slotte aan het pleegzorgteam van de voorziening voor pleegzorg van Stichting Oosterpoort, de frontliniewerkers waar ik elke dag weer van leer.

De klus is geklaard!

's-Hertogenbosch, augustus 2004

Gé Haans

Projectcoördinator

Bij de derde druk

In september 2004, kort na het verschijnen van dit boek, werd de jeugdzorg in Nederland opgeschrikt door de dood van de driejarige kleuter Savanna. Haar moeder en haar stiefvader werden verantwoordelijk gehouden voor haar dood. Ook de betrokken gezinsvoogdes werd aangeklaagd, maar in 2007 vrijgesproken van dood door schuld. De samenleving reageerde geschokt, dus kon de politiek dit ernstige incident onmogelijk nog negeren. Een dag nadat we als redactie weer bij elkaar zaten om te praten over een heruitgave van dit boek stond op de voorpagina van *de Volkskrant* van 14 februari 2009 dat de kinderrechters in Nederland werden bedolven onder een explosieve stijging van het aantal verzoeken om kinderen uit huis te halen of onder toezicht te stellen. Waren er in 2003 nog ruim 31.000 verzoeken om OTS en/of uithuisplaatsing, in 2008 is dat aantal gestegen tot bijna 51.000. In de afgelopen jaren is de Inspectie voor de Jeugdzorg een offensief gestart om de jeugdzorg te overtuigen van de noodzaak om veiligheid in (pleeg)gezinnen als prioriteit te stellen. Daarbij wordt vooral gehamerd op de aanwezigheid van beleidslijnen en protocollen. De Savanna-shock leidde ertoe dat belangen van kinderen tegenover die van hun ouders werden geplaatst, of, om met de woorden van Herman Baartman (2003) te spreken: ‘We verschoven van een periode van “families first” naar een periode van “children first”’. (Pleeg)ouderschap wordt in een verdacht hoekje geplaatst. Positioneren wint terrein ten koste van engageren. De dwang is weer in opkomst, samen met het geloof dat incidenten kunnen worden voorkomen en dat de samenleving maakbaar is. Kindermishandeling en verwaarlozing: elk kind dat er slachtoffer van wordt is een kind te veel. De ouders van deze kinderen zullen dat uiteindelijk ook beamen. Het is niet de remedie om deze ouders buitenspel te zetten, ze als monsters af te schilderen of belangen van ouders en kinderen te polariseren.

De uitgave van ons methodieboek heeft ons veel positieve feedback uit het werkveld opgeleverd. De vele reacties en de ervaringen met deze methode van ouderbegeleiding hebben ons gestimuleerd om de teksten aan te passen, te actualiseren en te vervolmaken. We hopen dat de lezer kan constateren dat dit gelukt is.

Onze dank gaat allereerst uit naar de trouwe leden van de begeleidingscommissie: Petra Bastiaensen, Monique Bottema en Lois van Beynum en aan al degenen die gevraagd en ongevraagd feedback gaven op het boek en op deze vorm van ouderbegeleiding in de praktijk. Dank opnieuw aan de (pleeg)ouderbegeleiders van de VVP Oosterpoort die elke dag weer volgens de lijnen van deze methodiek invulling proberen te geven aan het belang van kinderen, ouders en pleegouders. Op dit moment loopt er een onderzoek naar de effecten van deze methodiek van (pleeg)ouderbegeleiding.

De belangrijkste wijzigingen in deze derde druk vergeleken met de eerste twee drukken zijn:

- Een hoofdstuk toegevoegd over hechting en ouderschap (hoofdstuk 7).
- In hoofdstuk 1 besteden we aandacht aan het effect van gezagsbeëindiging en de afgrenzing van pleegzorg en adoptie.

- In hoofdstuk 2 voegen we de factoren toe die de kwaliteit van de samenwerkingsrelatie tussen ouders en pleegouders bepalen op basis van het onderzoek van Marjolein Maureau in 2008.
- In hoofdstuk 3 bespreken we het belang van het ouder-kindcontact als vorm van duurzaamheid, naast continuering van de pleegzorgplaatsing.
- In hoofdstuk 4 diepen we de samenhang tussen ouderschap en pleegouderschap verder uit. In plaats van gelaten acceptatie spreken wij voortaan van het verdragen van de perspectiefbiedende pleeggezinplaatsing.
- In hoofdstuk 5 hebben we het belang van veelzijdige partijdigheid opgenomen. In hoofdstuk 9 geven we handreikingen hoe dit begrip in de praktijk inhoud te geven.
- Hoofdstuk 6 is ongewijzigd gebleven.
- Hoofdstuk 7 is, zoals gezegd, nieuw. In dit hoofdstuk over hechting en ouderschap besteden we aandacht aan de vormen van gehechtheid bij kinderen en de samenhang met de gehechtheidsrepresentatie bij hun ouders. Tevens leggen we een link met het ontstaan van het moederschap.
- Het oude hoofdstuk 7, in deze uitgave hoofdstuk 8, over uithuisplaatsing vanuit het perspectief van kinderen, hebben we aangevuld met informatie over de betekenis van het contact tussen pleegkinderen en hun gedetineerde ouders.
- In hoofdstuk 9, voorheen hoofdstuk 8, zetten we de overeenkomsten en de verschillen tussen ouderschap en pleegouderschap op een rijtje, omdat gebleken is dat een juiste invulling van de verschillende rollen van grote invloed is op de kwaliteit van de samenwerkingsrelatie tussen ouders en pleegouders.
- In hoofdstuk 10, over relationele aspecten, zetten we de begrippen 'reactance' en 'strategische zelfpresentatie' scherper neer.
- In hoofdstuk 11, over de attitude en vaardigheden van de (pleeg)ouderbegeleider, besteden we meer aandacht aan het belang van de (begeleide) bezoeksregeling en de rol van de ouderbegeleider daarbij.
- Hoofdstuk 12, het stappenplan uithuisplaatsing, hebben we uitgebreid met het toestemmingsgesprek, waarbij de (pleeg)ouderbegeleider probeert het verzet/de ontkenning van de ouders zo te kanaliseren dat het kind in kwestie daar minimaal last van ondervindt.
- Hoofdstuk 13, het stappenplan in bijzondere situaties, is ongewijzigd gebleven.
- De supplementen A tot en met D zijn alle geactualiseerd op basis van recente literatuur- en onderzoeksgegevens.
- Uiteraard is ook de literatuurlijst geactualiseerd met relevante publicaties die sinds de eerste druk in 2004 zijn verschenen.

's-Hertogenbosch, januari 2010
Gé Haans

Inhoud

Inleiding	11
Deel I	19
Hoofdstuk 1 Over de methodiek, de doelstelling, de uitgangspunten en de gebruikers	21
Hoofdstuk 2 Theorie en aspecten van roldifferentiatie	31
Hoofdstuk 3 Visie op ouderschap	44
Hoofdstuk 4 Visie op pleegouderschap	49
Deel II	59
Hoofdstuk 5 Basiscondities voor toepassing van de methodiek in de praktijk	61
Hoofdstuk 6 Uithuisplaatsing, het verwerken van een verlieservaring	64
Hoofdstuk 7 Ouderschap en hechting	77
Hoofdstuk 8 Uithuisplaatsing vanuit het perspectief van kinderen	94
Hoofdstuk 9 Ouders-kind-pleegouders: een complexe triade	111
Hoofdstuk 10 Relationale aspecten	133
Deel III	147
Hoofdstuk 11 Attitude en vaardigheden van de (pleeg)ouderbegeleider	149
Hoofdstuk 12 Stappenplan uithuisplaatsing in het kader van de opvoedingsvariant	177
Hoofdstuk 13 Stappenplan in bijzondere situaties	200
Supplementen	209
A Roldifferentiatie bij ouders met een borderline-persoonlijkheidsstoornis	211
B Roldifferentiatie bij ouders met verslavingsproblematiek	223
C Roldifferentiatie bij ouders met psychiatrische problematiek	231
D Roldifferentiatie bij ouders met een verstandelijke beperking	243
Begrippen	252
Literatuur	257
Over de auteurs	263

Inleiding

De band tussen ouders en kind is de sterkste band in het menselijk leven. Deze band is onverbreekbaar, ook als de ouders en het kind geen contact met elkaar hebben of als de ouders en het kind elkaar afwijzen (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1986).

De behoefte om het kind zelf groot te brengen, wordt door de meeste ouders ervaren als een natuurlijk gegeven. Zo zorgen zoogdieren voor het in stand houden van de soort. Zonder die bescherming redden de jongen het niet. Daarnaast hebben maatschappelijke opvattingen en de socialisatie van de ouders hun sporen achtergelaten. Ouders voelen de plicht om zelf hun kinderen op te voeden en te verzorgen en hebben het recht om dit zelf uit te voeren.

Het idee dat iemand hun kind af zou kunnen nemen, roept bij de meeste ouders veel weerstand op. Ze kunnen over het algemeen niet vanzelfsprekend het voordeel van een uithuisplaatsing voor het kind of zichzelf herkennen. Het staat haaks op wat zij geleerd hebben. Om hun nieuwe rol als ouders die niet meer zelf hun kind opvoeden, goed te kunnen vervullen, wordt van hen verwacht dat zij de controle en de verantwoordelijkheid rondom het kind (ten dele) uit handen geven. Er wordt hun dus iets ontnomen.

Dit kan een verklaring zijn van een deel van de weerstand van veel ouders tegen jeugdzorg. Het is een weerstand die gebaseerd is op argwaan en het besef dat diezelfde jeugdzorg misschien op het idee kan komen om hun kind uit huis te plaatsen. Door hulp te vragen, geven ouders al iets van hun autonomie prijs. Bij een daadwerkelijke uithuisplaatsing, zeker na het uitspreken van een justitiële maatregel, wordt die argwaan bevestigd. Iemand anders bepaalt dat het kind weggaat en de ouders kunnen hier niets tegen doen. Het kind komt bij wildvreemde mensen terecht, van wie de hulpverleners zeggen dat ze goed voor kinderen kunnen zorgen. Dat moeten de ouders nog maar afwachten. Ze kennen deze mensen niet. Het besluit is meestal door anderen dan de ouders genomen en mogelijk hebben eigen ervaringen en verhalen over hulpverleners niet geleid tot het gewenste vertrouwen in de hulpverleners. De ouders willen het beste voor hun kind en zijn zelf opgevoed met het beeld de opvoeding van hun kind vooral zelf te kunnen en te moeten doen.

Een uithuisplaatsing, zeker een definitieve, confronteert de ouders met een plotselinge verandering van hun rol in het leven van hun kind. Ze zijn de ouders die van het kind houden, het beschermen en er zeggenschap over hebben. Ze verzorgen het kind en geven het te eten, zorgen voor hygiëne, kopen kleding en sturen hun kind op tijd naar bed. Ze voeden het kind op en leren het de regels van het gezin en van de samenleving. Ze leren het omgaan met eigen en andermans gevoelens en ze leren het kind om uiteindelijk een zelfstandig volwassen lid van de maatschappij te worden.

Blijkbaar zien andere mensen dit anders. Ze vinden dat deze ouders niet in staat zijn om zelf hun kinderen groot te brengen. Ze zien tekortkomingen in de opvoeding en misschien

ook in de verzorging. Bij sommige ouders schiet volgens hen ook de bescherming van het kind tekort en ze vragen zich af of deze ouders wel van hun kind houden.

De ouders hebben mogelijk wel gemerkt dat er mensen zijn die twijfelen aan hun ouderschap. Familieleden hebben wel eens wat gezegd, de burens hebben misschien de politie gebeld, er is ongevraagd een hulpverlener op bezoek geweest. Mogelijk hebben de ouders zelf hulp gezocht, maar de hulpverleners overdreven in hun ogen de problemen en zagen ook andere problemen dan de ouders zelf.

Mogelijk hebben de ouders wél de problemen gezien. Maar ouders willen over het algemeen zelf hun kinderen grootbrengen. In sommige culturen is het een volstrekt normaal en geaccepteerd verschijnsel dat een kind tijdelijk bij anderen opgroeit en niet bij de eigen ouders. De ouders dragen bijvoorbeeld de opvoeding over aan familie omdat ze zelf ziek zijn. Het ouderschap staat dan niet ter discussie en in een cultuur waar dit vaker voorkomt, worden de ouders er ook niet op aangekeken. Maar in onze westerse cultuur is dat niet zo. Wij gaan ervan uit dat eenieder zijn eigen zaken regelt, inclusief de opvoeding van de eigen kinderen. Het recht wat eigen is, zelf op te voeden, lijkt bij de autonomie van de volwassene te horen.

De beoordeling van de opvoeding vindt vaak plaats door de ogen van het kind. Het is in onze maatschappij gebruikelijk om te praten over de relatie met je ouders, zowel met hen, als met derden. Daarbij oordeelt het volwassen kind mogelijk samen met anderen, of oordelen anderen namens het onvolwassen kind over het functioneren van de ouders.

Vaak zijn de ouders niet gewend om het over hun eigen functioneren als ouder te hebben. Het was tenslotte toch iets vanzelfsprekends. Anderen, denk bijvoorbeeld aan schrijvers en filmmakers, richten zich vooral op de beoordeling van het functioneren van de ouders vanuit het perspectief van het kind en niet vanuit de ouders.

De manier waarop de ouders functioneren, is gekoppeld aan ideeën daarover in de maatschappij. Het succes als ouder wordt mede afgemeten aan de ontwikkeling van hun kind. Succes van het kind is iets om als ouders trots op te zijn, maar als het kind niet zo goed terechtkomt, dan wordt dit de ouders aangerekend.

Ouders die falen in het ouderschap worden daarop afgerekend. Andere mensen in de omgeving kunnen dan gaan denken dat het kind beter af is zonder deze ouders en de aandacht richt zich vervolgens op het individuele kind. Die houding vanuit de omgeving kan het voor de ouders moeilijker maken om de situatie in het gezin te verbeteren of, als er geen verbetering mogelijk is, een uithuisplaatsing te verdragen.

De ouders weten dat een uithuisplaatsing een volgende stap kan zijn, zodra de hulpverlening betrokken raakt bij de ontwikkeling van hun kind. Dat kan een reden zijn om geen hulpverleners in te schakelen of om de aangeboden hulp te weigeren. Ook de familie en vrienden van de ouders kunnen hieraan meewerken. Er gaan vele verhalen rond over de jeugdzorg en de Raad voor de Kinderbescherming, die zomaar kinderen bij de ouders weg zouden halen. Ook de familie wil het kind niet kwijtraken en dan zijn geruchten sterker dan de mening van de hulpverleners.

Het kan ook zijn dat de ouders zelf ervaring hebben met Bureau Jeugdzorg of met de Raad of zelfs ook met uithuisplaatsing. In de familie zijn misschien al eerder kinderen uit huis geplaatst. Deze mensen hebben dan uit ervaring een reden om niet 'zomaar' op hulpverleners te vertrouwen die zeggen het hele gezin te zullen helpen. Dat maakt het moeilijker voor ouders en hulpverleners om samen te werken. De ouders gebruiken soms verzetsstrategieën, zoals het afweren van alle contacten, om de zeggenschap over hun eigen kind te kunnen behouden.

Als het dan toch zover komt dat het kind weggaat, zitten de ouders met de vraag hoe ze dit uit moeten leggen aan bureaus, vrienden, familie. Uitspraken als: 'Het kind is beter af bij pleegouders, hij zal straks niet beter weten', en: 'Deze mensen zou verboden moeten worden om kinderen te krijgen', zijn ook bekend bij de ouders. De ouders dachten er misschien tot voor kort ook zo over en vragen zich af hoe anderen nu over hen denken.

Bij een gedwongen perspectiefbiedende pleeggezinplaatsing van een kind worden de ouders ineens uit hun rol gezet als verzorgers en opvoeders. De opvoeding gaat over in de handen van pleegouders. Zij zullen het kind dat bij hen woont ook gaan verzorgen. Van de ouderrol blijft vooral het houden van over. Het gezag lijkt meer bij de gezinsvoogd te liggen dan bij de ouders en de bescherming wordt vooral door de gezinsvoogd en de pleegouders ingevuld. De ouders zullen moeten leren leven met een nieuwe rol, waar ze niet om gevraagd hebben. Het proces van roldifferentiatie start op het moment van uithuisplaatsing. Tegelijkertijd, maar vaker veel eerder, start het rouwproces van de ouders als gevolg van het verlies van zeggenschap over het kind, verlies van het beeld dat men van zichzelf had, verlies van het kind zelf en verlies van datgene wat het leven zin gaf. Een verlies dat afsnijdt zoals in het gedicht *Sotto Voce* van Vasalis:

*Zoveel soorten van verdriet,
Ik noem ze niet.
Maar één, het afstand doen en scheiden.
En niet het snijden doet zo'n pijn,
Maar het afgesneden zijn.*

De ouders gaan een van de moeilijkste perioden in hun leven tegemoet en daarvoor zijn veel van deze ouders juist slecht toegerust.

De meeste ouders uit onze doelgroep hebben een kennisachterstand ten opzichte van hulpverleners en pleegouders. Ze zijn niet geschoold in jeugdzorg en weten minder over het onderwerp kinderen. Dat het grootbrengen van kinderen kan bestaan uit ouderschap en opvoederschap hebben ze nog nooit bedacht. Misschien hebben ze ook opvoeden en verzorgen altijd als één geheel gezien. Sommige ouders kunnen niet begrijpen hoe hun opvoeding onvoldoende kan zijn als het kind goed gevoed, goed gekleed en schoon is ('We verzorgen het kind toch goed!').

Termen als pedagogische kwaliteiten, opvoedingsvaardigheden, structuur, dagritme, hiërarchie, basisveiligheid, veilige hechting, sociale vaardigheden en bedreigde ontwikkeling, om er maar een paar te noemen, zijn voor ouders geen dagelijks gebruikte woorden. Deze termen komen wel veel voor in rapportages en gesprekken van hulpverleners. De meeste van die woorden zijn nieuw voor de ouders en hebben daarom voor hen ook niet veel betekenis. Het kan ook gebeuren dat de ouders de woorden denken te kennen, maar er een andere betekenis aan geven dan de hulpverleners. Een uithuisplaatsing betekent dat ouders in korte tijd hun woordenschat moeten uitbreiden met het jargon van de jeugdhulpverleners om de hulp aan hun kind te kunnen volgen.

Pleegouders worden met een cursus voorbereid op het pleegouderschap. Zij krijgen veel uitleg over bovengenoemde zaken en bouwen daarmee een voorsprong op ten opzichte van de ouders.

De genoemde termen worden ook gehanteerd bij de beoordeling van ouders. Dat brengt ze in een lastige positie. Zoals eerder gezegd, zijn zij al van hun voetstuk gehaald en moeten ze zich ook nog bedienen van normen, waarden en taalgebruik die mogelijk niet bij hen passen.

Als de ouders er blijk van geven dat ze niet weten wat er bedoeld wordt, zal men dan denken dat ze het inzicht en de vaardigheden, waarop de termen slaan, ook niet in huis hebben? Maar als ze niets vragen, reageren ze dan goed op vragen en aanwijzingen van hulpverleners? En zo niet, worden ze daar dan op afgerekend?

Tegelijkertijd start er een procedure waaraan allerlei regels en afspraken verbonden zijn. Van de ouders wordt verwacht dat ze meewerken, maar hoe gaat dat dan in zijn werk? De ouders zijn niet bekend met de procedure en daarin geheel afhankelijk van de uitleg die de betrokken hulpverleners geven. Vervolgens moeten ze keuzes maken. Gaan ze akkoord (echt, of voor het oog van de buitenwereld) in het belang van het kind? Ondernemen ze nog juridische stappen om de uithuisplaatsing tegen te houden? Nemen ze initiatieven of volgen ze de hulpverleners?

Als de ouders akkoord gaan, zal het kind dan denken dat de ouders er niet alles aan gedaan hebben? Of zullen familieleden dat denken? Of de bureaus? Zullen de hulpverleners een akkoord opvatten als een bevestiging dat de ouders ook wel weten dat het zo niet langer kan? En welke consequenties heeft dat voor de contacten en invulling daarvan tussen de ouders en het kind? Wat te doen als de ouders zich niet kunnen vinden in wat de hulpverlener bedenkt, maar ook het kind niet willen belasten?

Zullen de ouders juridische stappen ondernemen tegen de kinderrechtster die al heeft laten zien aan welke kant hij staat door de uithuisplaatsing goed te keuren? Hebben de ouders daar vertrouwen in?

Onvrede leidt tot dreigen en strijd: misschien werkt een strijd met de gezinsvoogd beter dan een rechtszaak. Een strijd met de pleegouders kan er mogelijk toe leiden dat het kind daar niet kan blijven.

Wat gebeurt er als de ouders initiatieven nemen? Weten de ouders aan te sluiten bij de hulpverleners? Als het de ouders niet lukt om hun initiatieven te laten aansluiten, kan de hulpverlener besluiten om de ouders wat meer op afstand te houden. Mogen de ouders dan de hulpverlener bewegen tot meer aansluiten? Maar als de ouders geen initiatief tonen, kan dat overkomen als desinteresse of een bevestiging van het falend ouderschap. Hoe kunnen ouders die geen initiatief tonen wel structuur en leiding bieden aan een kind?

De ouders zoeken zelf hun antwoorden op bovenstaande vragen en nemen een besluit. Het ene ouderpaar wacht alles af en denkt daarmee als coöperatief gezien te worden en zeker niet als volgzaam en initiatiefloos. Het andere ouderpaar wacht ook af, maar denkt daarmee gezien te worden als ouders die het niet eens zijn met de plaatsing en zeker niet als ouders die coöperatief meewerken. Weer andere ouders gaan ervan uit dat de hulpverleners weten hoe het moet en dat zij de ouders wel zullen vertellen wat van hen verwacht wordt. Tot die tijd wachten ze rustig af in het volste vertrouwen dat ze op tijd inlichtingen krijgen over de te ondernemen actie. Er zijn ook ouders die het initiatief nemen in de verwachting dat dit als coöperatief gedrag beoordeeld zal worden. Andere ouders nemen hetzelfde initiatief om juist een spaak in het wiel van het plaatsingsproces te steken.

Kortom, de ouders beginnen aan het uithuisplaatsingsproces zonder handleiding, mogelijk zonder veel uitleg en altijd erg afhankelijk van de hulpverleners. Het is aan de hulpverleners om te onderzoeken wat de ouders beogen met hun reactie op de uithuisplaatsing.

Later, als het kind eenmaal in het pleeggezin woont, zullen de ouders ook keuzes maken in de manier waarop ze hun ouderschap vorm geven. De vraag blijft of de ouders het initiatief nemen of juist afwachten. Dan blijkt ook of de ouders hebben begrepen waarom hun kind uit huis geplaatst is en waarom het niet meer terugkomt. De ouders kunnen de uithuisplaatsing alsnog aanvechten als ze verwachten dat het kind terugkeert en dit alsmaar niet gebeurt. Ze vertellen het kind misschien dat het weer thuis komt wonen, of ze geven af op de pleegouders. Ze gaan een strijd aan over de bezoeksregeling of over de dagelijkse dingen in het pleeggezin. Wie koopt de kleding voor het kind? Mag het lange haar geknipt worden? Mogen er gaatjes in de oren? Wie is erbij in het ziekenhuis als het kind geopereerd moet worden?

De hulpverleners, de gezinsvoogd, de pleegzorgwerker en mogelijk een aparte ouderbegeleider, begeleiden alle partijen in dit geheel: de ouders, het kind en de pleegouders. Voor het werken met kinderen en pleegouders bestaan inmiddels diverse methodieken. Er zijn vele boeken geschreven over pleegzorg en over de problemen waar pleegouders en pleegkind

tegenaan lopen. Over ouders die hun rol opnieuw moeten vormgeven in een periode van rouwverwerking na een uithuisplaatsing, is nog maar heel weinig geschreven.

Toch dienen de hulpverleners de ouders te begeleiden in dit traject en wel zodanig dat de plaatsing voor het kind zo goed mogelijk verloopt. Want het verdragen (voorheen gebruikten we de term 'acceptatie', maar dat blijkt in de praktijk te hoog gegrepen) van de plaatsing van het kind in het pleeggezin door de ouders, hangt samen met het succesvolle verloop van die plaatsing. En het succesvolle verloop, zo blijkt uit onderzoek, hangt weer nauw samen met de kwaliteit van de samenwerking tussen ouders en pleegouders. Kan de ouder, ouder blijven of wordt hij door pleegouders en hulpverleners naar de achtergrond gedirigeerd? Wordt de ouder een ouder op afstand? Wordt het besef van verantwoordelijk zijn van iedere ouder, dus ook van de ouder die niet verantwoord heeft gehandeld, wel erkend?

Hulpverleners moeten kunnen inschatten waar de reacties van de ouders vandaan komen. Waarom werken de ouders steeds tegen? Is er sprake van rouw? Reactance? Van strategische zelfpresentatie? Onmacht? Gebrek aan kennis? Verkeerd ingelicht? Speelt het verleden van de ouders een rol? Persoonlijkheidsproblematiek? Of is het dit alles tegelijk?

Hoe zit het met de hulpverlener zelf? Hoe denkt hij over falende ouders? Heeft hijzelf ook verliezen ervaren? Beïnvloedt dat de wijze waarop hij met het rouwen van een ander omgaat? Heeft hij voldoende kennis en zelfkennis om de begeleiding van deze groep ouders op zich te kunnen nemen? Kan hij de ouder die zich verzet tegen de uithuisplaatsing van zijn kind zien als een ouder met een besef van verantwoordelijk zijn of beschouwt hij die ouder veeleer als een monster, als degene die het kind mishandelde, misbruikte, verwaarloosde en tekortdeed?

En hoe zit het met de jeugdzorg zelf? Is daar een eensluidende visie op de positie die ouders kunnen innemen na een langdurige, perspectiefbiedende pleeggezinplaatsing en op de mate waarin je mag interveniëren in de ouder-kindrelatie? Hoe definitief zien jeugdbeschermers zo'n pleeggezinplaatsing? Hoeveel kansen willen ze de ouders geven om het kind zelf op te voeden? Kan de jeugdbeschermer de gewenste continuïteit voor het kind waarmaken? Kan de jeugdbeschermer zien dat het contact met ouders en familie deel uitmaken van diezelfde continuïteit?

Elke jeugdbeschermer kent voorbeelden van samenwerkingsproblemen tussen gezinsvoogd en pleegzorgwerker of tussen pedagogen en ouderbegeleiders. Juist omdat het gaat om zulke levensgrote vraagstukken en dilemma's liggen polarisaties en bijbehorende parallelle processen op de loer, met name door perspectiefverschillen tussen de kindgerichte collega's en de hulpverlener in de ouderbegeleidende positie. Belangen van kinderen worden vaak tegenover belangen van ouders gezet, terwijl die belangen wel te onderscheiden, maar niet te scheiden zijn. Gaat het slecht met het kind, dan gaat het doorgaans ook slecht met de ouders. Deze methodiek hebben we geschreven om in de behoefte aan antwoorden op bovenstaande vragen te voorzien. We gaan in op de pleegzorg in Nederland en reiken

een visie aan op ouderschap en pleegouderschap. We maken daarbij onderscheid tussen ouderschap en opvoederschap. Ouderschap is onlosmakelijk verbonden met het kind en de eigen ouders. Opvoederschap, bestaande uit de opvoeding en de verzorging van het kind, is overdraagbaar aan anderen, zoals de pleegouders.

Het boek bestaat uit drie delen. In deel I leggen we onze visie uit. In deel II beschrijven we de methodiek, met uitleg over de betekenis van hechting bij kinderen en ouders, uithuisplaatsing als verlieservaring, rouwverwerking bij ouders, het perspectief van het kind in dit geheel, relaties en systemen, communicatie, conflicthantering en attitude. We sluiten het boek af met deel III dat bestaat uit de attitude en vaardigheden van de (pleeg)ouderbegeleider en een stappenplan dat een hulpmiddel kan zijn bij de procedure van plaatsing van een kind in een pleeggezin. Dit stappenplan kan ook de basis leggen voor de rolverdeling en de relaties binnen het systeem van de ouders, het kind, de pleegouders en de hulpverleners. Daarmee start de begeleiding van de roldifferentiatie en ook de begeleiding van de ouders in het rouwproces.

Duidelijkheid over het toekomstperspectief van ouders en kind, duidelijkheid over de rollen van alle betrokkenen, gecombineerd met een goede begeleiding bij rouw en roldifferentiatie vergroten de kans op verdragen bij de ouders. De kans dat de plaatsing succesvol verloopt, neemt daarmee toe. Het kind kan zich dan laten opvoeden door de pleegouders, terwijl het de band met zijn ouders op zijn eigen wijze kan vormgeven.

We hebben er in deze methodiek voor gekozen om ons te beperken tot het werken binnen de Nederlandse cultuur. We zijn ons ervan bewust dat een deel van de pleegkinderen, en dus ook hun ouders, uit andere culturen afkomstig zijn. In andere culturen wordt soms heel anders tegen pleegzorg aangekeken. Een kind laten opgroeien bij vreemden en niet bij familie is binnen sommige culturen bijna onvoorstelbaar. Wij zijn van mening dat de begeleiding van ouders uit andere culturen een eigen methodiek verdient, die ingaat op de culturele achtergronden, normen en waarden, familieverbanden en positie in de Nederlandse samenleving van deze ouders. Binnen onze methodiek bleek het niet mogelijk om deze vorm van ouderbegeleiding in al zijn facetten te onderzoeken en te beschrijven.

Onze methodiek richt zich primair op perspectiefbiedende bestandsplaatsingen – sinds Trillium, het innovatietraject binnen de pleegzorg, ook wel de opvoedingsvariant genoemd. Dan gaat het over pleeggezinplaatsingen bij pleegouders die tot voor kort vreemden waren voor het pleegkind en zijn ouders. Die wederzijdse onbekendheid maakt het verdragen van de definitieve pleeggezinplaatsing nog complexer omdat er geen enkele gemeenschappelijke voorgeschiedenis tussen betrokkenen is. Er is nog geen vanzelfsprekend vertrouwen tussen ouders en pleegouders aanwezig. De afgelopen vijf jaar sinds het verschijnen van de eerste druk van dit methodieboek hebben de ervaring opgeleverd dat dit vertrouwen

staat of valt met de kwaliteit van de samenwerking tussen ouders en pleegouders en dat deze samenwerking een belangrijke protectieve factor is bij het welslagen van de perspectiefbiedende pleeggezinplaatsing.

Bij het beschrijven van de methodiek merkten wij dat binnen de jeugdhulpverlening veel gebruik gemaakt wordt van jargon. De termen in de methodiek bleken niet voor iedereen vanzelfsprekend. Zoals al eerder gezegd, verwachten we binnen de pleegzorg van ouders en pleegouders dat ze onze termen begrijpen en erover kunnen praten. We hebben dit jargon op een rij gezet en als begrippenlijst toegevoegd.